

Fri tillgång till information och kunskap

– några aktuella utmaningar

Förord

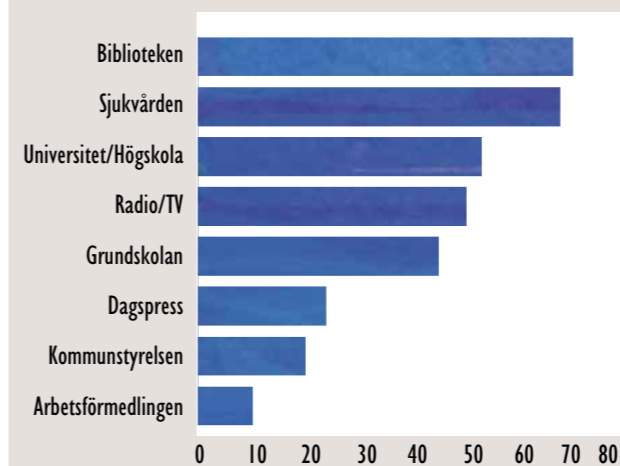
Vi lever mitt i ett ständigt ökande informationsflöde. Att navigera i denna miljö kräver en särskild kompetens – informationskompetens. Att utveckla och förmedla denna är en allt viktigare uppgift för biblioteken. I mer än 3 000 år har bibliotek fungerat som centrum för kunskap. Informationskällorna har ändrats och bytt format men bibliotek som idé har bestått. Det är inte svårt att se linjen från det antika biblioteket i Alexandria till det digitala biblioteket Europeana.

Den här skriften lyfter fram några utmaningar för att biblioteken ska kunna fortsätta erbjuda människor en bibliotekservice som är anpassad till dagens samhälle och behov.

Där kan jag både fly verkligheten och lära mig mer om den allt efter vilket humör jag råkar vara på!

Kristina

Förtroendet för samhällsinstitutioner

Biblioteken är den samhällsinstitution som flest svenskar har förtroende för. 70 procent har mycket eller ganska stort förtroende för biblioteken och endast fyra procent ganska eller mycket litet förtroende.

Varför bibliotek?

År 1995 hade tre procent av hushållen i Sverige tillgång till internet. Idag är motsvarande siffra 83 procent¹ och allt mer information går att få tag på via webben. Pocketböcker är billigare och lättare att få tag i än någonsin tidigare och internetbokhandeln slår nya försäljningsrekord. Ljudböcker i form av CD-skivor, mp3-filer och streaming har slagit igenom på bred front. E-böcker och läsplattor är på intåg. Aldrig har det varit lättare och billigare att få tag i böcker och information. Varför ska vi då ha bibliotek?

Bibliotek behövs idag...

Biblioteken är i grunden ett frihetsprojekt som ger fri tillgång till information och kunskap för att stimulera mänsklig kraft och tanke. Det är individens behov, vetgirighet, nyfikenhet och intresse som ska styra innehåll och utbud. Till biblioteket är alla välkomna, besök och boklån är gratis liksom merparten av bibliotekets övriga utbud och tjänster, ingen anmälan behövs, ingen antagning sker och inga frågor ställs om varför man är där. Biblioteket är en neutral miljö. Det finns ingen beroendeställning på biblioteket, ingen ska bedömas eller testas. Det finns få, om ens någon annan, plats i samhället som fungerar på det sättet. Alla kan gå in på ett bibliotek och läsa vad man vill utan att bli ifrågasatt eller hindrad. Biblioteket erbjuder en trygg frihet som kan vara svår att finna på andra platser.

En viktig anledning till varför bibliotek behövs idag är att kraven på kunskap ökar i takt med att tillgången på information ökar. För att Sverige som land ska vara konkurrens-

kraftigt och för att vi som individer ska kunna hävda oss krävs utvecklad informationskompetens. Vi måste ständigt utveckla vår förmåga att söka och sovra i informationsflödet och tillgången till information från många och pålitliga källor blir alltmer betydelsefull. I takt med det ökande informationsflödet ökar också behovet av en utvecklad läsförståelse hos barn och unga. Läsförståelsen kommer ur läsande som bygger på läslust. Att stimulera läsande, underlätta kunskapsinhämtning och sprida informationskompetens är några av bibliotekens viktigaste uppgifter.

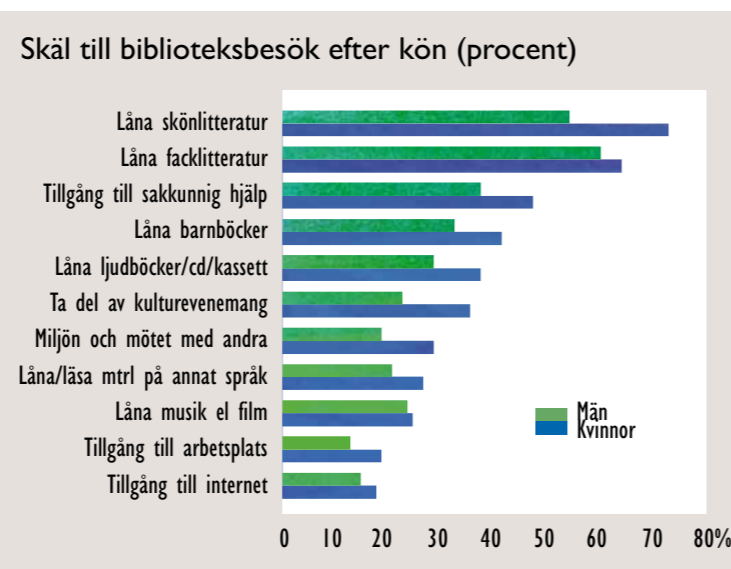
På biblioteken finns unik kompetens och hjälp för den som önskar få stöd i sitt sökande efter information. Bibliotekspersonal är experter på att tillgodose olika personers intressen, önskemål och behov. Bibliotek med personal utgör ett stöd för de som känner sig obekväma med ny teknik och nya medier. Tillgången till sakkunnig hjälp är en viktig anledning till varför man besöker bibliotek. Vid sidan av boksam-

lingar, tidskrifter och tidningar erbjuder bibliotek idag också stort utrymme för informationsökning i andra medier än de tryckta. Allt mer av bibliotekens utbud och tjänster är idag digitala.

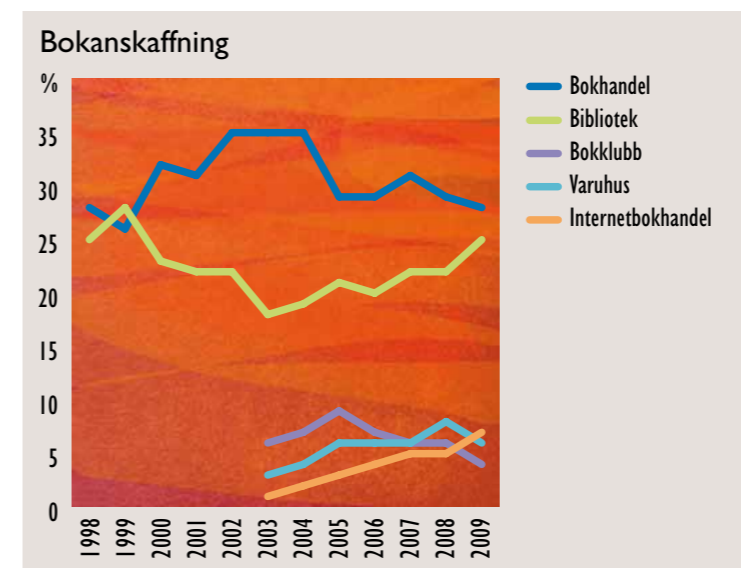
Bibliotekens betydelse som källa för bokanskaffning ökar. Bland personer som år 2008 uppgav att de hade läst minst en bok den senaste veckan sa 22 procent att de hade lånat boken på bibliotek. Det är en ökning jämfört med 2003 då 18 procent av bokläsarna lånat boken på ett bibliotek. Det är istället den traditionella bokhandeln och bokklubbarna som uppvisar en vikande trend.

För tredje året i rad uppvisade dessutom folkbiblioteken 2009 en ökande trend när det gäller utlån av såväl böcker som AV-medier (audiovisuella medier).

Den ”digitala klyftan” är ett begrepp som beskriver den ojämn fördelning av tillgång på datorer, bredband och

Tillgången till sakkunnig hjälp är ett av de främsta skälen till varför människor besöker bibliotek.

...och kommer att behövas imorgon...

datatekniskt kunnande som gör att grupper av befolkningen delvis utestängs från samhället. Informationsteknik spelar en allt större roll i samhället och därför växer klyftan mellan de som har tillgång till de tekniska verktygen och de grupper som inte har det. Klyftan handlar inte bara om tillgången till de faktiska verktygen såsom datorer och internet utan också om möjligheten att använda internet i kommunikation, studier och informationshämtning.

Klyftorna i internetanvändandet är stora, men det är även klyftorna när det gäller biblioteksanvändandet och bokläsandet. 95 procent av de med hög utbildning läser böcker och använder internet minst en gång per år. 72 procent av de högtbildade besöker ett bibliotek minst en gång per år. Av de korttidsutbildade är det bara 31 procent som besöker

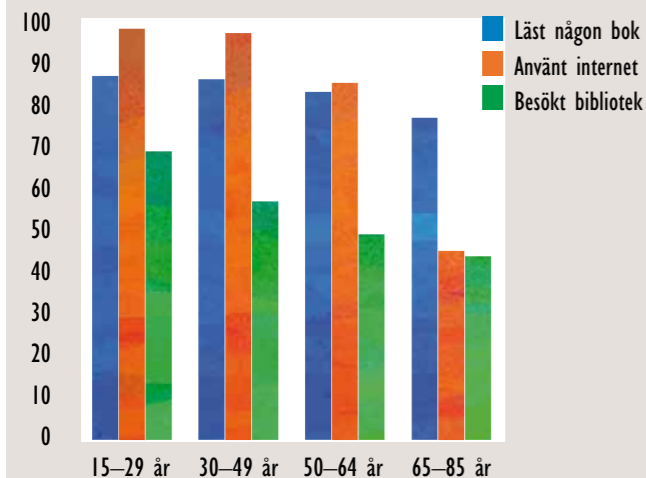
bibliotek, 68 procent som läser en bok och 53 procent som använt internet minst en gång per år.

På motsvarande sätt finns en åldersmässig klyfta, klart fler yngre än äldre läser böcker och besöker bibliotek. När det gäller internetanvändningen är den åldersmässiga klyftan, föga överraskande, mycket stor. Dessa klyftor visar inga tecken på att minska, tvärtom finns tendenser i motsatt riktning.²

Att överbrygga dessa klyftor bör vara ett högprioriterat mål för samhällsutvecklingen i stort. Annars riskerar vi att förvärpa motsättningar och orättvisor. Biblioteket bidrar till minskade klyftor genom att fritt och gratis erbjuda verktygen såväl som kunskapen för att använda sig av information, informationsteknik och nya informationsmedier.

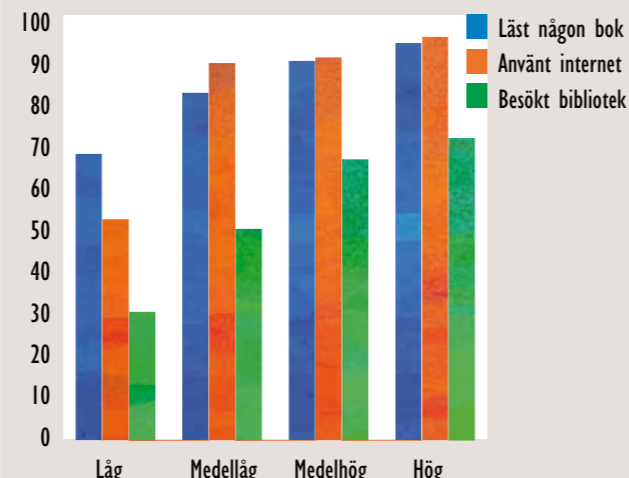
Det är vanligare att unga människor besöker bibliotek och brukar deras tjänster än att äldre personer gör det.

Bokläsning, internetanvändning och biblioteksbesök under 2008, efter ålder

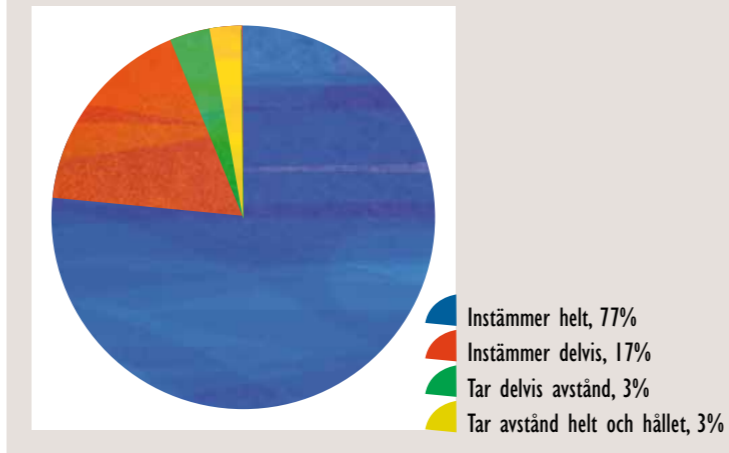

Det är främst de med medelhög eller hög utbildning som besöker bibliotek.

Bokläsning, internetanvändning och biblioteksbesök under 2008, efter utbildning

Bibliotek är viktigt för barns läsutveckling

94 procent av allmänheten instämmer helt eller delvis i att bibliotek är viktigt för barns läsutveckling.

... inte minst för våra barn

Grunden för all framgångsrik inlärning och en utvecklad informationskompetens är läsförmågan, som hos barn i Sverige tyvärr inte utvecklas på ett önskvärt sätt. Sverige har i senare undersökningar hamnat på tionde plats internationellt när det gäller läsförmågan hos barn i högstadiet.³

För drygt tio år sedan låg vi på tredje plats. Andelen unga (10–18 år) som läser på sin fritid minskar också trendmässigt.

Folk- och skolbiblioteken utgör en viktig resurs i arbetet med att häva den negativa trenden för barns läsning. Många barn hittar glädjen i att läsa när de själva får välja berättelser och de flesta unga hittar glädjen i lärande när de får lära sig mer om områden som intresserar och engagerar dem.

Skolbiblioteken har till uppgift att stödja elevernas läsutveckling, kunskapsinhämtning och informationskompetens. Men endast ungefär hälften av landets 6 000 grund- och gymnasieskolor har ett skolbibliotek som är öppet och bemannat minst en timme i veckan. Att bygga ut och satsa på landets skolbibliotek framstår som ytterst angeläget för alla som ser sambandet mellan läsförståelse, kunskapsinhämtning och informationskompetens hos barn och unga.

UTMANINGAR

- **Öka läsandet bland barn!**
- **Förbättra skolbiblioteken!**

Vad gör bibliotek?

För individer...

Biblioteken hjälper människor att utvecklas genom att erbjuda möjlighet till kreativitet på användarens villkor. Man kan lägga upp sin egen privata studieplan men samtidigt få hjälp med urval och fokus av kvalificerad personal. På biblioteket är man helt fri att djupdyka i det som man är intresserad och road av. Där kan man bredda och fördjupa sina kunskaper och färdigheter om allt från finsnickeri till utrikespolitik.

Biblioteket är också en plats för möten, gemenskap och samling runt olika intresseområden och kulturer. De som uppskattar historieberättande kan samlas kring berättarkvällar, de med ett annat modersmål än svenska kan samlas i diskussioner kring dagstidningar och böcker på sitt hemlands språk. Men biblioteket erbjuder också en speciell form av gemenskap som många uppskattar – även om man sitter djupt försjunken i sina egna böcker, tankar och historier så finns det en känsla av gemenskap med de människor som sitter bredvid och gör precis likadant. Biblioteket är unikt ur perspektivet att det är en plats där man kan vara *ensam tillsammans med andra*.

...och för samhället

Biblioteket är arenan med stort A – en oslagbar mötesplats för både människor och idéer. Folkbiblioteken är dessutom lokala kulturscener som erbjuder berättelser och upplevelser genom många olika kulturella uttryck och i en mångfald av medier. Genom bibliotekens öppenhet inför alla konstnärliga uttrycksformer stimuleras fantasi och kreativitet.

Tack vare en mångkulturell verksamhet har främst folkbiblioteken kommit att fungera som en särskilt viktig plats för människor med sina rötter i andra kulturer än den svenska.

SOM-undersökningarna visar att andelen biblioteksbesökare är högre bland dem som inte har ett svenskt medborgarskap än bland dem som har det.⁴ Biblioteken är fungerande mötesplatser där nyanlända invandrare kan skaffa sig kunskaper om det svenska samhället och där majoritetsbefolkningen kan få inblick och kunskap om andra kulturer – möten som kan leda till ökad förståelse och respekt för det ”annorlunda”.

Tillgången till det fria ordet, den gemensamma historien, information, nyheter och kulturella uttryck är av avgörande roll för samhällets funktion och utveckling. Att alla människor – oavsett ursprung, ekonomiska förhållanden och position i samhället – har tillgång till bibliotekens utbud på samma villkor är ett sätt att befästa och fördjupa demokratins grundprincip om alla människors lika värde. Att säkra fri tillgång till information är yttrande- och tryckfrihet i praktiken.

Bibliotek och intellektuell frihet

Alla människor har en grundläggande rätt till tillgång till uttryck för kunskap, kreativt tänkande och intellektuell verksamhet och till att framföra sina åsikter offentligt. Rätten till kunskap och yttrandefriheten är två aspekter av samma princip. Rätten till kunskap är en förutsättning för tanke- och samvetsfrihet; tanke- och yttrandefrihet är nödvändiga villkor för fri tillgång till information. Bibliotek och biblioteksanställda ska stå fast vid principerna om den intellektuella friheten, den oförhindrade tillgången till information och yttrandefrihet samt att erkänna biblioteksanvändarens rätt till ostördhet.

- *Bibliotek tillhandahåller tillgång till information, idéer och uttryck för skapande fantasi. De tjänar som ingångsport till kunskap, tankar och kultur.*
- *Bibliotek tillhandahåller oumbärligt stöd för livslångt lärande, självständigt beslutsfattande och kulturell utveckling både för individer och grupper.*
- *Bibliotek bidrar till vidmakthållandet och utvecklingen av den intellektuella friheten och hjälper till att trygga grundläggande demokratiska värden och allmänna mänskliga rättigheter.*
- *Bibliotek har ett ansvar för att både garantera och underlätta tillgången till uttryck för kunskap och intellektuell aktivitet. Därför skall bibliotek anskaffa, bevara och göra tillgänglig en så rik mångfald av material som möjligt för att avspegla samhällets pluralism och skiljaktigheter.*
- *Bibliotek skall säkerställa att urvalet av och tillgången till material och tjänster styrs av yrkesmässiga överväganden och inte av politiska, moraliska och religiösa åsikter.*
- *Bibliotek skall anskaffa, organisera och förmedla information fritt och motsätta sig varje form av censur.*
- *Bibliotek skall ställa material, hjälpmedel och tjänster till förfogande för alla användare på lika villkor. Det får inte förekomma någon form av diskriminering på grund av ras, tro, kön, ålder eller annan orsak.*
- *Biblioteksanvändare skall ha rätt till personlig ostördhet och anonymitet. Bibliotekarier och övrig biblioteks-personal får inte för utomstående avslöja användares identitet eller det material som de använder.*
- *Bibliotek finansierade av allmänna medel och till vilka allmänheten äger tillträde skall upprätthålla principerna om den intellektuella friheten.*
- *Bibliotekarier och andra anställda i sådana bibliotek har en plikt att upprätthålla dessa principer.*
- *Bibliotekarier och annan professionell bibliotekspersonal skall uppfylla sina förpliktelser både gentemot arbetsgivare och biblioteksanvändare. I händelse av konflikt mellan dessa förpliktelser har ansvaret mot användaren företräde.*

International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) stödjer, försvarar och främjar den intellektuella friheten så som den definieras i Förenta Nationernas förklaring om de mänskliga rättigheterna och har den 25 mars 1999 antagit denna förklaring.

Det ger mig en känsla av att kunna erövra hela världen. Biblioteket = den totala lyxen för vetgiriga!

Camilla

Vad krävs för fortsatt utveckling?

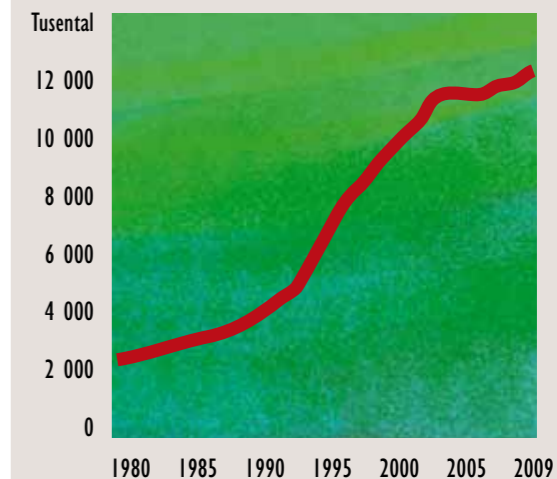
Allmänheten upplever idag att biblioteken är i takt med tiden. Detta är viktigt, men innebär också att biblioteken måste fortsätta att utvecklas i takt med teknik och samhälle för att fungera som centrum för kunskap även i framtiden. Vi kan till exempel redan idag se hur forskningsbibliotek tillgängliggör mer digitalt material än tryckt.

Att samla, ordna och tillgängliggöra är tre viktiga funktioner för biblioteken. Det som idag publiceras digitalt måste också finnas tillgängligt i framtiden, precis som det tryckta materialet. Här innebär juridiken idag ett hinder. Många arkiv och bibliotek har i dagsläget bara möjlighet att kopiera visst upphovsrättskyddat material på papper, men inte digitalt. Materialet får bara kopieras om det finns särskilda

skäl, exempelvis om det är känsligt eller om det behövs för forskningsändamål. Det är viktigt att agera för att den digitala tekniken ska kunna öka tillgängligheten även till upphovsrättskyddade verk i våra bibliotekssamlingar.

Det sätt på vilket författare och förlag får ersättning vid utlåning av material på bibliotek är utformat för tryckt material. Systemet medför att tillgängliggörandet av digitalt material blir många gånger dyrare än utlåning av tryckt. Dagens juridiska ramverk innebär att biblioteken hindras i sin utveckling på ett sätt som i första hand drabbar användarna men som i förlängningen riskerar att skada Sverige som kunskapsland. Ett nytt och modernt system för kostnadsersättning måste utvecklas.

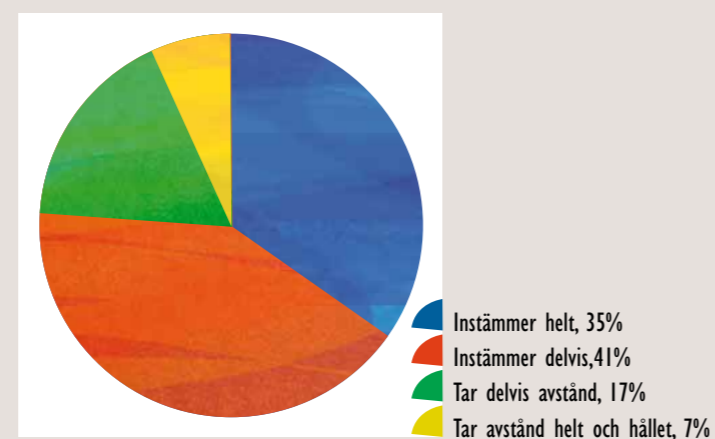
Antal utlånade AV-medier 1980 – 2009

Efterfrågan på ljud- och bildmedier har ökat kraftigt på folkbiblioteken under de senaste 30 åren, vilket märks i en sexdubbling av utlåningen.

Tre av fyra svenskar håller med om att biblioteken är i takt med tiden och den moderna människans behov.

Biblioteken är i takt med tiden och den moderna människans behov

UTMANING:

Biblioteken måste utvecklas i takt med tiden
– lös problemen med upphovsrätten
– stärk den tekniska infrastrukturen nationellt!

Hur används bibliotek?

Biblioteken används på olika sätt av olika grupper. Idag erbjuder biblioteken inte bara tryckt litteratur utan också elektroniska samlingar, databaser och andra tjänster. Där kan man få hjälp med att använda lämpliga informationskällor för sitt ämne och att hitta och beställa den litteratur man vill ha.

Biblioteket är en studieplats och en plats för läsande och lärande där såväl lågstadielever, universitetsstudenter som egenföretagare kan få stöd i sin kunskapsinhämtning och lärprocess.

Forskningsbiblioteken samlar, organiserar och tillhandahåller litteratur och information för forskning och högre studier. De är nödvändiga fundament för forskning och innovation, såväl som för bevarandet av historien.

Skolbiblioteken i grund- och gymnasieskolan ska stödja lärandet utifrån läroplanerna och ge barn och ungdomar stöd så att de kan utveckla sin informationskompetens och nå studiemålen.

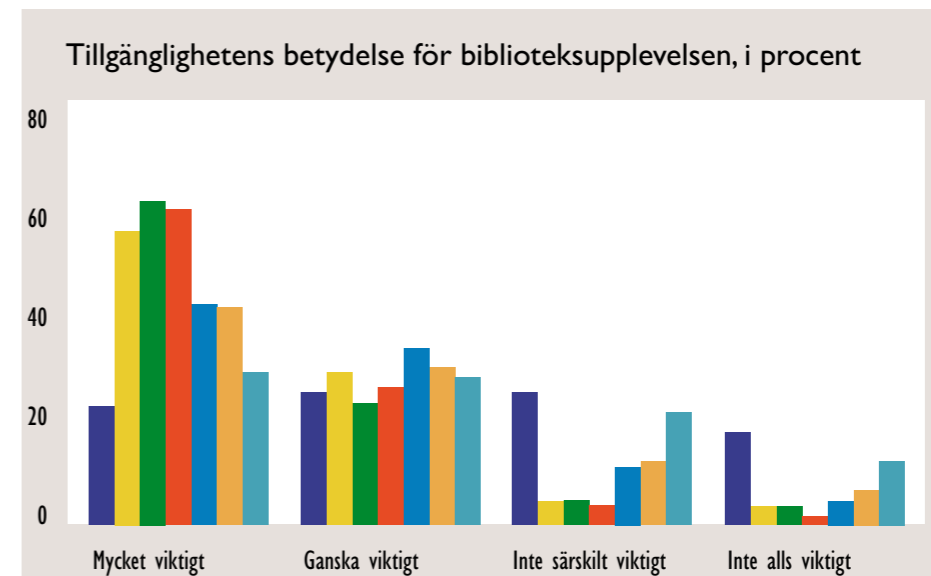
Myndighetsbiblioteken ska stödja informationsförsörjningen till myndighetens tjänstemän.

Kungliga biblioteket i Stockholm är Sveriges nationalbibliotek och har en särställning bland forskningsbiblioteken. Dess viktigaste uppgift är att tillvarata nationens litterära kulturarv, vilket innefattar allt som trycks i Sverige.

Folkbiblioteken har ett mångfacetterat uppdrag med den mest skiftande besökargruppen och stödjer såväl formellt som informellt lärande, skönlitteraturen och barns läsande. Facklitteraturens roll ökar på folkbiblioteken. Sedan 1993 är utlåningen av facklitteratur till vuxna större än utlåningen av skönlitteratur till samma grupp vilket inte minst beror på de studerandes ökade användning av folkbiblioteken.

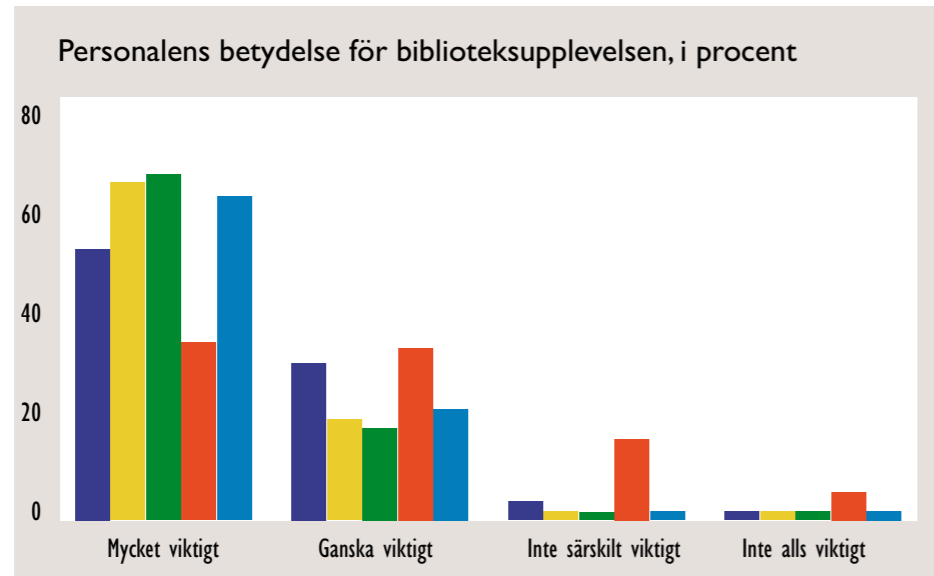
På grund av min dyslexi har jag alltid haft väldigt svårt för att läsa böcker och dylikt. Men med hjälp av talböcker och liknande har jag byggt upp ett bra ordförråd vilket har givit mig så mycket för jag började att plugga vidare. Tack!

Thank you!

- Att biblioteket har en bra hemsida
- Att det är nära och lätt att komma till biblioteket
- Att biblioteket har bra öppettider
- Att det är lätt att hitta det material användarna söker på biblioteket
- Att biblioteket visar upp sitt utbud på ett inbjudande och tydligt sätt
- Att användarna kan sköta hemlån och återlämning själva
- Att användarna kan sköta biblioteksärenden själva på bibliotekets webbplats

En klar majoritet anser att bibliotekens tillgänglighet är mycket viktigt för en bra biblioteksupplevelse.

- Att du snabbt får kontakt med personalen när du ska fråga något
- Att personalen bemöter dig på ett bra sätt
- Att personalen på biblioteket är kunnig
- Att personalen ger relevanta lästips
- Att du känner dig välkommen på biblioteket

Bibliotekens personal har stor betydelse för hur biblioteksbesöket upplevs.

Utlåning av barnböcker är en annan av folkbibliotekens huvuduppgifter som också ökar i betydelse. Barnboksutlåningen ökar sin andel av den totala utlåningen och utgör idag nästan hälften av boklånen.⁵

Det anordnas en mängd aktiviteter vid landets folkbibliotek som inte nödvändigtvis har en direkt koppling till in- och utlån av olika medier. Under 2009 förekom 98 667 olika publika aktivitetstillfällen inom ramen för bibliotekens verksamhet. Av dessa aktivitetstillfällen riktade sig 72 procent primärt till barn och ungdomar.⁶

Det är vanligast att bibliotekens aktiviteter syftar till språkstimulerande åtgärder riktade till barn. Andra exempel på aktiviteter är utställningar, teaterföreläsningar, författarbesök, musikcaféer, skrivarkurser, debatter mm. Bibliotek är ett unikt forum där man har möjlighet att utveckla sig själv och sina drömmar.

Vad är det då som kännetecknar attraktiva bibliotek? Detta är en fråga som det går att ge ett tydligt och i forskning belagt svar på: Attraktiva bibliotek kännetecknas av tillgänglighet, ett omfattande och aktuellt utbud av tjänster och informationsresurser och inte minst av kompetent och tillgänglig personal.

Enligt en undersökning framgår det att 69 procent av besökarna tycker att bibliotekspersonalens kunnande är mycket viktigt när man besöker biblioteket, 54 procent tycker att det är mycket viktigt att lätt kunna få kontakt med en bibliotekarie när man vill fråga något och 67 procent värderar ett bra bemötande högt.⁷

Bibliotekens många användningsområden attraherar befolkningen. För att biblioteken ska fortsätta erbjuda Sveriges invånare en kvalitativ upplevelse krävs åtgärder.

UTMANING:

Stärk bibliotekens attraktionskraft genom att skapa förutsättningar för utveckling av personal, utbud och tjänster.

Var finns biblioteken?

I Sverige finns knappt 1 300 folkbibliotek, varav 290 huvudbibliotek och närmare 1 000 filialer. Dessutom finns drygt 700 andra utlåningsställen, till exempel bokbussar. Det finns ett nationalbibliotek – Kungliga biblioteket – och cirka 40 universitets- och högskolebibliotek med 150 serviceställen. Det finns ett 40-tal myndighets- och specialbibliotek öppna för allmänheten, som tillsammans har 60 serviceställen. Det finns också närmare 115 sjukhusbibliotek. Ungefär 3 000 av landets 6 000 grund- och gymnasieskolor har eget, delat eller integrerat skolbibliotek som är öppet för eleverna och bemannat minst en timme i veckan.

Mångfalden av offentligt finansierade bibliotek och bibliotekshuvudmän är en styrka, men skapar också ett behov av samordning för att de resurser som det allmänna satsar på

bibliotek ska kunna tillvaratas på bästa sätt. Det behövs en nationell bibliotekspolitik för att ge biblioteken bästa möjliga förutsättningar att vara ett effektivt redskap både för individer och för Sverige som nation. På detta område har positiva genombrott skett under senare tid, framför allt i form av att Kungliga biblioteket tilldelats en ny och samordnande roll för landets bibliotek.

Sedan 1996 finns också Bibliotekslagen som garanterar varje invånare i Sverige tillgång till bibliotek med avgiftsfria boklån. Lagen uppmanar även de svenska biblioteken att samverka. Lagen innebar en milstolpe när den kom och har betytt mycket för utvecklingen av landet bibliotek. En utredning har nyligen utvärderat lagen och föreslagit förändringar som skulle kunna bidra till att stärka biblioteken ytterligare.

Under lång tid har antalet folkbiblioteksfilialer minskat. Sedan 1990 har hela 382 biblioteksfilialer lagts ned (mer än var fjärde filial). Men besök och utlåning följer inte den trenden. Stora centralt belägna bibliotek har helt enkelt bra förutsättningar att bli attraktiva. För många människor är det inte besvärligare att ta sig till ett huvudbibliotek i ortens centrum än till en filial i ett bostadsområde, kanske till och med tvärtom. För äldre, barn, funktionshindrade och korttidsutbildade kan dock utvecklingen mot färre och större bibliotek bidra till att biblioteken blir mindre tillgängliga.

För att biblioteken ska kunna fortsätta att erbjuda en attraktiv och fullgod service är det viktigt att öka tillgängligheten. Här är fler mobila enheter, bättre och mer generösa öppettider och digitala lösningar de främsta verktygen. Det finns ett starkt stöd hos allmänheten för att kommunerna bör satsa på att göra biblioteken mer tillgängliga på dessa sätt.

Generösa öppettider är självklart en viktig faktor för tillgänglighet. På folkbiblioteken har huvudbibliotekens öppettider under flera år varit oförändrade. Under 2009 var huvudbiblioteken i medeltal öppna 44 timmar i veckan, varav fyra förlagda till efter kl 18.00. 18 procent av kommunerna har regelbundet söndagsöppna huvudbibliotek. Öppethållande på filialerna ökade 2009 till i genomsnitt 24 timmar per vecka.

Ett effektivt sätt att öka den fysiska tillgängligheten till biblioteksservice är mobila lösningar, till exempel i form av bokbussar eller digitala mobila tjänster via mobiltelefonen. Bokbussen kompletterar befintliga bibliotek och kan på ett effektivt sätt nå grupper som inte har tillgång till bibliotek i sitt närområde, till exempel barn i förskolan, äldre och andra grupper som har svårt att ta sig till ett bibliotek.

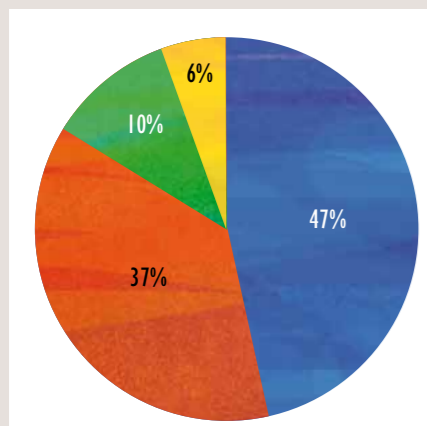
Många bibliotek satsar framgångsrikt på att öka sin tillgänglighet. Idag kan man via internet bland annat:

- söka tryck och e-resurser (böcker, tidskrifter mm) i bibliotekskataloger, samsökskataloger, ämnesportaler osv.
- beställa lån, köa på utlånade böcker, lämna inköpsförslag
- läsa böcker i fulltext
- lyssna på ljudböcker
- låna e-böcker
- läsa e-tidskrifter
- få hjälp med informationssökning
- prenumerera på information om biblioteket eller ämnesområden, bevaka sökningar
- lämna och få lästips
- ta del av topplistor
- lämna kommentarer och synpunkter på böcker, tjänster och utbud

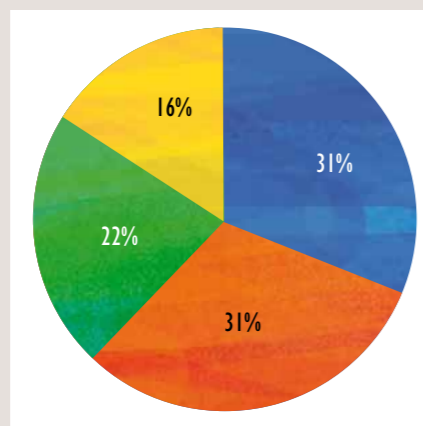
- Instämmer helt
- Instämmer delvis
- Tar delvis avstånd
- Tar avstånd helt och hållet

Allmänheten instämmer i stor utsträckning i att kommuner bör satsa resurser på att göra biblioteken mer tillgängliga, särskilt genom satsningar på internet. Men nästan två av tre instämmer i att det också behövs satsningar på fler bokbussar och bättre öppethållande.

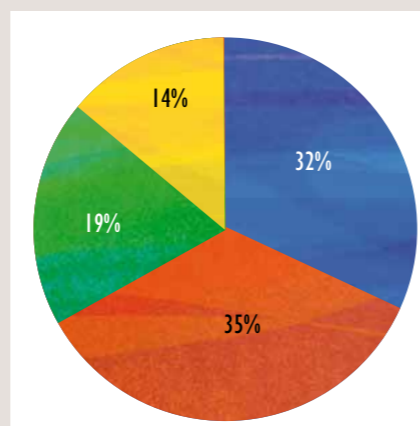
Kommuner bör satsa resurser på att göra mer av bibliotekens utbud och tjänster tillgängliga över Internet

Kommuner bör satsa resurser på fler bokbussar

Kommuner bör satsa resurser på ökat öppethållande på biblioteken

UTMANING:

Öka tillgängligheten

- möjliggör fler mobila lösningar
- förbättra öppettiderna
- öka utbudet av digitala tjänster!

Åtta förslag för nationell bibliotekspolitik

Kulturutredningen slog fast att ”utgår man från medborgarens behov av bibliotekstjänster finns det mycket som talar för ökad samordning mellan olika delar av biblioteksväsendet. Det kan sannolikt höja tillgängligheten till bibliotekstjänster för alla användare inom befintliga ramar.”

Kungliga biblioteket har därefter fått i uppdrag att, utöver sitt huvuduppdrag som forskningsbibliotek, få ett särskilt uppdrag att svara för nationell överblick, främja samverkan och driva på utvecklingen inom vissa övergripande biblioteksfrågor.

Svensk Biblioteksforening anser att denna inriktning är bra och ligger väl i linje för det arbete för nationell bibliotekspolitik som föreningen drivit under flera år. För att ge biblioteken bästa möjliga förutsättningar att vara ett effektivt redskap både för individer och för Sverige som nation behövs en samlad nationell bibliotekspolitik.

Sett ur nationellt perspektiv handlar det ytterst om att skapa bättre förutsättningar för kunskapssamhällets utveckling och därmed för tillväxt, välfärd och välstånd men också om att stärka värnet för demokrati, informations- och yttrandefriheten.

Sett ur lokalt perspektiv handlar det om att underlätta för invånarna att utnyttja bibliotekens tjänster, vilket bidrar till individens utveckling, kreativitet och jämlika deltagande i samhället.

Sverige bör sträva efter att skapa ett bibliotekssystem som bidrar till att utveckla ett långsiktigt hållbart kunskapssamhälle som inkluderar alla. För att nå detta mål är främst följande inslag nödvändiga i en nationell bibliotekspolitik:

1. Nationella strategier, definition av bibliotekens huvudfunktioner och utvärdering av bibliotekslagen

Det behövs en väl förankrad och genomarbetad strategi för bibliotekets roll i kunskapssamhället som grund för den nationella bibliotekspolitik. Den nationella biblioteksstrategin bör klargöra de offentliga bibliotekens huvuduppgifter i relation till följande:

- *Läsande och läsförståelse*
- *Demokrati, yttrande- och informationsfrihet*
- *Livslångt lärande, kunskapsutveckling och personlig utveckling*
- *Kultur och social sammanhållning*
- *Samhällets innovationskraft*

Utifrån den nationella strategin måste bibliotekslagen utvärderas och reformeras, i syfte att utveckla den till ett bättre fungerande verktyg för biblioteksverksamheten och dess utveckling.

2. Målformulering, uppföljning och utvärdering av biblioteksverksamheten

Det behövs nationella mål, kvalitetskriterier och kvalitetsindikatorer för biblioteksverksamheterna i Sverige. Dessa ska löpande följas upp, utvärderas och utvecklas.

3. Insatser för att stärka barns och ungas läsande

För att motverka barns och ungas sjunkande läsförmåga bör en nationell satsning på läsfrämjande och tidig språk-

utveckling initieras. Ett inslag i denna satsning bör vara att alla elever i grund- och gymnasieskolan garanteras tillgång till väl utrustade skolbibliotek bemannade av personal med relevant kompetens.

4. Bättre tillgång till bibliotekens tjänster

För att förbättra alla invånarens tillgång till biblioteksservice, böcker och andra informationskällor måste de allmänna bibliotekens finansiering förstärkas. Med bättre resurser kan invånarens tillgång till biblioteksservice förbättras till exempel genom en prioritering av läsfrämjande insatser och en nationell satsning på bättre tillgänglighet till bibliotekstjänster. Det är också angeläget att utöka det statliga inköpsstödet till att även omfatta litteratur i olika utföranden samt teknisk utrustning för att främja användandet. Stödet bör också breddas till att omfatta fler grupper.

Vidare bör de statliga anslagen för biblioteksutveckling utökas för att möjliggöra satsningar på utveckling av nya tjänster och nya arbetsmetoder.

5. Stärkt infrastruktur för digitala tjänster

Med hjälp av samordnad upphandling av licenser och offentligt finansierade investeringar i system, nätverk, digitalisering och tekniska standarder kan bibliotekens användare enklare få tillgång till en mer samlad service.

6. Intensifierad forskning och kompetenshöjning på biblioteksområdet

Behovet av kvalificerad utbildning och fortbildning för biblioteksanställda måste uppmärksammas på såväl nationell som lokal nivå. En bred satsning på höjd kompetens bland bibliotekens personal bör företas. Forskningen inom biblioteksområdet bör ges ökad uppmärksamhet i regeringens forskningspolitik.

7. Fri tillgång till offentligt finansierade forskningsresultat

En grundläggande princip inom forskningen är ett fritt informationsutbyte och en maximal spridning av forskningsresultat. Här kan biblioteken spela en viktig roll. Världen över arbetar nu forskningsinstitutioner, universitet, bibliotek och forskningsfinansierare med att etablera öppna arkiv. Regeringen bör ta initiativ till att all offentligt finansierad forskning i Sverige, så långt möjligt, görs tillgänglig enligt Open Access-modellen.

8. Inrättande av ett nationellt biblioteksorgan

Regeringen bör inrätta ett särskilt operativt nationellt biblioteksorgan. Dess uppgift ska vara att med utgångspunkt i de nationella strategierna och målen utveckla den heltäckande nationella bibliotekspolitik som idag saknas. Mer konkret skulle organet bland annat kunna få ansvara för att:

- *följa upp och utvärdera de nationella strategierna och målen*
- *ta fram, sammanställa och analysera nationell biblioteksstatistik, kvalitetskriterier och kvalitetsindikatorer*
- *utveckla nationella lösningar för till exempel bibliotekens digitala tjänster, webbtjänster och andra tekniska plattformar*
- *stimulera biblioteksutveckling*
- *bedriva kvalificerad omvärldsbevakning nationellt och internationellt företräda svenskt biblioteksväsende i internationella sammanhang*
- *stimulera utbildning, vidareutbildning och forskning inom sektorn*
- *fördela statliga medel för biblioteksutveckling, läsfrämjande insatser mm*

De åtta punkterna är gemensamt framarbetade och antagna av Svensk Biblioteksforening, DIK, Sveriges Länsbibliotekarier och Sveriges Författarförbund 2007.

Noter

¹ Sören Holmberg & Lennart Weibull, *Nordiskt ljus*, s 21

² Kulturrådet, *Kultur och livsstilsvanor i Sverige 2008*, s 20

³ *Progress in International Reading Literacy Study (PIRLS) 2006*

⁴ *Den nationella SOM-undersökningen 2008*

⁵ *Statens kulturråd 2010, Folkbiblioteken 2009*, s 22

⁶ *Statens kulturråd 2010, Folkbiblioteken 2009*, s 22

⁷ *SKOP rapport 2010*

Källor till diagram och tabeller

Sid 3. Sören Holmberg & Lennart Weibull: ”Höstligt institutionsförtroende”, i Sören Holmberg & Lennart Weibull (red.): Svensk höst. SOM-undersökningen 2008, SOM-institutet 2009, s 135f. Tabellen innehåller ett urval institutioner.

Sid 4. Användningen och attityderna. En rapport om allmänhetens användning av och syn på folkbibliotek baserad på SOM-undersökningen 2007.

Sid 5. Mediebarometer 2008, Nordicom 2009, s 105. Mediebarometern 2004–2007. Ulla Carlsson: Bokläsning i den digitala tidsåldern, Nordicom 2004, tabell 19.

Sid 6. Kulturvanor och livsstil i Sverige 2008, Statens kulturråd 2009

Sid 7. Skop juli 2010

Sid 10. Skop juli 2010

Sid 11. Kulturrådet, Kulturen i siffror 2010:4, Bibliotek 2009, s. 23

Sid 13. SKOP-rapport, mars 2010

Sid 14. SKOP-rapport, mars 2010

Sid 16. SKOP-rapport, juli 2010

Citaten

Citaten på sid 3, 10 och 12 är hämtade ur ”En liten bok om kärlek” utgiven av Svensk Biblioteksörening 2008.

Svensk Biblioteksförningsrapporter

1. Fler besök och utlån – en rapport om hur kommunerna kan öka efterfrågan på bibliotekstjänster med utgångspunkt i Kulturrådets statistik för år 2005, mars 2007.

Kulturrådets folkbiblioteksstatistik har studerats med hjälp av regressionsanalys för att ta reda på vilka faktorer som verkligen påverkar besöksantal och utlån. Analysen visar att ekonomiska satsningar, stort utbud av databaser, tidningar och nya böcker ökar besök och utlån. För barnen spelar särskilt ett stort utbud och mycket personal en viktig roll.

2. Bibliotekens förtjänst – en forskningsöversikt om den samhällsekonomiska nyttan av bibliotek, Anna Kåring Wagman, juli 2007.

Forskningsöversikten visar att satsningar på bibliotek leder till samhällsekonomisk vinst. Den pekar också på att bibliotek kan bespara användarna tid och pengar, gynna det lokala näringslivet och öka en Orts attraktivitet för invånare och turister, men också på att mätmetoderna behöver utvecklas ytterligare.

3. Skolbiblioteken – en underutnyttjad och underprioriterad resurs, september 2007.

Rapporten, som bygger på opinionsundersökningar bland skolelever och skolledare, visar att såväl elever som rektorer sätter stort värde på tillgång till ett skolbibliotek. Samtidigt finns det grupper som sällan besöker biblioteket och undersökningen visar också på kunskapsbrister hos skolledarna om exempelvis personalens betydelse för skolbiblioteket.

4. Sverige – så in i Norden efter. En jämförelse av nationell bibliotekspolitik i Danmark, Finland, Norge och Sverige, Anna Kåring Wagman, september 2007.

Viktiga delar i en nationell bibliotekspolitik är att inrätta biblioteksmyndigheter, formulera visioner om bibliotekens roll i framtiden, ta fram strategier för att förverkliga målen, öka samarbetet mellan biblioteken och förtydliga ansvarsfördelningen. Rapporten visar att Sverige ligger sist i Norden vad gäller nationell bibliotekspolitik.

5. Myndighetsbibliotek – förutsättningar, problem, utmaningar, Harnesk Information, mars 2008.

Rapporten visar att en universitetsstuderande som efter avslutad examen påbörjar ett arbete på en statlig myndighet i Sverige riskerar att få sämre tillgång till information som anställd än som student. Rapporten föreslår därför gemensamma upphandlingar och samordning av tillhandahållandet av elektroniska resurser till myndighetsbiblioteken.

6. Bibliotekarien och professionen – en forskningsöversikt, Anna Kåring Wagman, april 2008.

Översikten tar upp forskning om bibliotekarieyrket – vad bibliotekarier kan, hur arbetsuppgifterna ser ut, hur yrket har förändrats över tid och vad yrkeskåren har gjort för att hävda sin position i relation till andra yrkesgrupper. Rapporten visar att bibliotekarierna bedriver ett aktivt arbete med att hitta sin yrkesroll i en verksamhet som ständigt förändras.

7. Framgångsrikt, men förbisett – om bibliotekens betydelse för integration, Peter Almerud, april 2008.

Forskningsöversikten visar att personer med utländsk bakgrund ofta besöker bibliotek och att de spelar en viktig roll i integrationsprocessen. Detta är dock något som inte uppmärksammas från politiskt håll. Rapporten visar också att arbetet skulle kunna förbättras ytterligare, till exempel genom bättre sammansatta och mer moderna samlingar.

8. Läsfrämjande – förnyelse behövs! En rapport med förslag till nya former för statligt stöd till inköp av litteratur till folk- och skolbiblioteken samt till läsfrämjande insatser för barn och vuxna, Inger Eide Jensen, maj 2008.

I rapporten ges förslag på hur det statliga inköpsstödet skulle kunna förnyas, till exempel genom rätt att köpa in teknisk utrustning för att kunna tillgodogöra sig litteratur eller rätt att använda en del av anslaget till annat än inköp, exempelvis utbildning eller marknadsföring. Likaså föreslås det läsfrämjande stödet kunna omfatta insatser även för vuxna.

9. Taggning och chick lit, Anna Kåring Wagman, december 2008. Taggning och chick lit presenterar pågående forskning och 2007 års magisteruppsatser vid de fem biblioteks- och informationsvetenskapliga institutionerna i Borås, Uppsala, Lund, Umeå

och Växjö. Rapporten beskriver dessutom institutionernas historia, vad som är ämnets kärna, hur ämnet förhåller sig till andra discipliner och vilka inriktningar som finns inom biblioteks- och informationsvetenskapen.

10. Kommunala beslutsfattare om bibliotek, Anna Kåring Wagman, september 2008.

Svensk Biblioteks förening har låtit SKOP intervjua 402 kommunala beslutsfattare om deras syn på bibliotek. 201 kommunalråd och 201 kommunala tjänstemän med befattningen bibliotekschefens närmaste chef har fått svara på frågor om man tycker att det bör satsas mer på bibliotek, hur biblioteken utvecklats de senaste åren, för vilka grupper biblioteken är viktigast och mycket mer. De tillfrågade är spridda över hela landet och representerar såväl större som mindre kommuner.

11. Dikt eller verklighet? En introduktion till biblioteksstatistik i Sverige och i andra länder, Annette Johansson, januari 2009. Rapporten beskriver vilka aktörer som tar fram biblioteksstatistik i Sverige och hur ansvarsfördelningen för den officiella statistiken ser ut. Den ger en överblick över biblioteksstatistiken i Sverige, Danmark, Norge, Finland, Storbritannien och USA och diskuterar de riktlinjer som formulerats av bland annat IFLA, UNESCO och ISO. Statistiken problematiseras och önskemål inför en förnyad statistikinsamling formuleras.

12. På säker grund. En Delfundersökning om vilken biblioteksforskning som behövs, Tom Wilson & Elena Maceviciute, februari 2009.

På uppdrag av Svensk Biblioteks förening har en forskargrupp vid Bibliotekshögskolan i Borås undersökt vilka forskningsbehov som de yrkesverksamma vid biblioteken identifierar. Rapporten ger en samlad bild av hela fältets forskningsönskemål, samtidigt som den diskuterar skillnader mellan olika bibliotekssektorer och mellan behov idag och i framtiden.

13. Användningen och attityderna. En rapport om allmänhetens användning av och syn på folkbibliotek baserad på SOM-undersökningen 2007, Lars Höglund och Eva Wahlström, mars 2009.

På uppdrag av Svensk Biblioteks förening ställdes ett utökat antal frågor kring biblioteken i den senaste SOM-undersökningen och rapporten ger en fördjupad analys av svaren. Bland annat diskuteras allmänhetens starka förtroende för biblioteken och det faktum att biblioteken värderas högt även av personer som

inte använder dem. Men även mer oroande tendenser lyfts fram, exempelvis skillnader i användning mellan olika grupper.

14. Universitets- och högskolebibliotek i förändring. Omvärldsanalys och framtidsscenarier, Margareta Nelke, juni 2009.

Universitets- och högskolebibliotekens omvärld präglas av stora förändringar och rapporten beskriver sektorns problem och möjligheter idag och de kommande fem åren. Rapporten utgår dels från en enkät som skickats till samtliga bibliotekschefer, dels från aktuella politiska dokument och litteratur.

15. Det bokliga kulturarvet – till pappers-insamlingen? Anna Kåring Wagman, november 2009.

Det finns en mängd böcker och andra skriftliga handlingar av stort kulturhistoriskt värde vid bibliotek. Lagstiftningen kring dessa handlingar är bristfällig och ansvarsfördelningen otydlig, vilket leder till att omfattande samlingar av kulturhistoriskt och vetenskapligt oersättligt material är oåtkomliga för användarna och riskerar att förstöras eller förkomma. Syftet med rapporten är att belysa situationen, för att förbättra förutsättningarna för en diskussion om hur frågan kan föras framåt.

16. Bibliotekslagstiftning – perspektiv och exempel, Barbro Thomas, november 2009.

På uppdrag av föreningen har Barbro Thomas beskrivit den svenska bibliotekslagstiftningens tillkomst och utveckling och gjort en jämförelse mellan lagstiftningen i Sverige, Danmark, Finland, Norge, Storbritannien och Frankrike.

Svensk Biblioteks förening är en ideell, partipolitiskt obunden och fri aktör. Föreningen samlar och verkar för alla typer av bibliotek genom att informera om bibliotek och dess verksamhet, skapa debatt och bilda opinion, bedriva lobbning samt främja forskning och utveckling.

Samtliga rapporter går att ladda ner på föreningens hemsida, www.biblioteksforeningen.org. De går också bra att beställa från föreningens kansli.

Vi lever mitt i ett ständigt ökande informationsflöde. Att navigera i denna miljö kräver en särskild kompetens – informationskompetens. Att utveckla och förmedla denna är en allt viktigare uppgift för biblioteken som i mer än 3 000 år fungerat som centrum för kunskap. Den här skriften lyfter fram några utmaningar för att biblioteken ska kunna fortsätta att erbjuda människor en biblioteksservice som är anpassad till dagens samhälle och behov.

SVENSK BIBLIOTEKSFÖRENING

Box 70380, 107 24 Stockholm
Tel: 08-545 132 30 Fax: 08-545 132 31
www.biblioteksforeningen.org